

دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته، الهیات گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی جرم احتکار و اخلال در نظام اقتصادی از دیدگاه فقه امامیه و

حقوق ایران

استاد راهنما:

دکتر بتول مهرگان

نگارش:

سیده زهرا نیک زاد

تابستان ۱۴۰۰

سپاسگزاری:

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

بدینوسیله از راهنمایی ارزشمند استاد گرامی سرکار خانم دکتر مهرگان به جهت گردآوری این اثر، همچنین تمام اساتید گرامی در دوران تحصیل که از وجودشان بهره‌مند گردیده‌ام کمال تشکر را دارم.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم که در معنای واقعی نامشان، پرورش دهنده و مدافعینی بدون توقع می باشند،

همچنین تمامی اعضای خانواده ام،

تا آخرین لحظه ی بودنم دوستان دارم

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	۱
مقدمه.....	۲
الف) بیان مساله.....	۴
ب) پرسش های تحقیق.....	۶
ج)فرضیه های تحقیق.....	۶
د)اهداف و ضرورت های تحقیق.....	۶
ه)پیشینه تحقیق.....	۶
و)جنبه نوآوری تحقیق.....	۷
ز)روش تحقیق.....	۷
ح)ساختار تحقیق.....	۷

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- تعریف احتکار.....	۹
۱-۱-۱- تعریف لغوی احتکار.....	۹
۱-۱-۲- تعریف اصطلاحی احتکار.....	۹
۱-۲-۱-۱- تعریف فقهی احتکار.....	۱۰
۱-۲-۱-۲- تعریف حقوقی احتکار.....	۱۰
۲-۱- اقسام احتکار.....	۱۲
۱-۲-۱- اقسام احتکار حسب موضوع آن.....	۱۲
۱-۱-۲-۱- احتکار ارزاق عمومی.....	۱۲
۲-۱-۲-۱- احتکار کالای مورد احتیاج و ضروری عامه.....	۱۳
۲-۲-۱- اقسام احتکار حسب زمان وقوع آن.....	۱۳
۱-۲-۲-۱- احتکار در زمان احتیاج و گرانی.....	۱۳
۲-۲-۲-۱- احتکار در زمان عادی و ارزانی.....	۱۳

- ۱-۲-۳- اقسام احتکار به حسب شخص محترک ۱۳
- ۱-۳-۲-۱- احتکار توسط شخص حقیقی ۱۳
- ۱-۳-۲-۲- احتکار توسط شخص حقوقی ۱۴
- ۱-۳-۳- علل و انگیزه های احتکار ۱۴
- ۱-۳-۱- احتکار به انگیزه سودجویی ۱۴
- ۱-۳-۲- احتکار به انگیزه انحصارطلبی ۱۵
- ۱-۳-۳- احتکار به انگیزه ایجاد قحطی مصنوعی ۱۶
- ۱-۳-۴- احتکار به انگیزه اخلال در نظام اقتصادی کشور ۱۶
- ۱-۴- آثار و پیامدهای احتکار ۱۷
- ۱-۴-۱- اخلال در نظام عرضه و تقاضا ۱۷
- ۱-۴-۲- اخلال در نظام های اقتصادی کشور ۱۸

فصل دوم: مبانی و مصادیق فقهی و حقوقی جرم احتکار

- ۱-۲- مبانی فقهی جرم احتکار ۲۱
- ۱-۱-۲- احتکار در قرآن ۲۱
- ۱-۱-۱-۲- سوره تکاثر، آیه ۱ و ۲ ۲۱
- ۱-۱-۲-۲- سوره همزه، آیه ۱ و ۲ ۲۱
- ۱-۱-۳-۲- سوره نساء، آیه ۲۹ ۲۱
- ۱-۱-۴-۲- سوره یوسف، آیه ۸۸ ۲۲
- ۱-۱-۵-۲- سوره توبه، آیات ۳۴ و ۳۵ ۲۲
- ۱-۲-۲- احتکار در روایات ۲۳
- ۱-۲-۱-۲- روایت امام رضا(ع) ۲۳
- ۱-۲-۲-۲- فرمان امیرالمومنین به مالک اشتر ۲۳
- ۱-۲-۳-۲- روایت امام صادق(ع) ۲۴
- ۱-۳-۲- احتکار در کلام فقها ۲۵
- ۱-۳-۱-۲- نظر شیخ صدوق در مورد احتکار ۲۵

۲۵	۲-۳-۱-۲- نظر علامه حلی در مورد احتکار.....
۲۶	۲-۳-۱-۲- نظر ملا احمد نراقی در مورد احتکار.....
۲۶	۲-۳-۱-۲- نظر محمدجواد مغنیه در مورد احتکار.....
۲۷	۲-۳-۱-۲- نظر امام خمینی(ره) در مورد احتکار.....
۲۷	۲-۲- احتکار در حقوق کیفری ایران.....
۲۸	۱-۲-۲- عناصر متشکله جرم احتکار.....
۲۸	۱-۱-۲-۲- عنصر قانونی.....
۲۸	۱-۱-۱-۲-۲- قوانین و مقررات قبل از انقلاب.....
۳۱	۲-۱-۱-۲-۲- قوانین و مقررات پس از انقلاب.....
۴۰	۲-۱-۲-۲- عنصر مادی.....
	۱-۲-۱-۲-۲- عنصر مادی جرم احتکار در قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹/۶/۱۹.....
۴۰	۲-۲-۱-۲-۲- عنصر مادی جرم احتکار در قانون نظام صنفی کشور.....
۴۱	۱-۲-۲-۱-۲-۲- رفتار مجرمانه در جرم احتکار.....
۴۲	۲-۲-۲-۱-۲-۲- شرایط عنصر مادی جرم احتکار.....
۴۲	۱-۲-۲-۲-۱-۲-۲- عمده بودن میزان کالای نگهداری شده.....
۴۲	۲-۲-۲-۲-۱-۲-۲- اعلام ضرورت عرضه از طرف وزارت صمت یا سایر مراجع قانونی ذیربط.....
۴۳	۳-۲-۲-۲-۱-۲-۲- موضوع جرم.....
۴۳	۴-۲-۲-۲-۱-۲-۲- کمبود یا فقدان کالای مشابه در بازار.....
۴۴	۳-۲-۲-۱-۲-۲- نتیجه مجرمانه.....
۴۴	۳-۲-۱-۲-۲- شروع به جرم احتکار.....
۴۵	۳-۱-۲-۲- عنصر روانی جرم احتکار.....
۴۵	۱-۳-۱-۲-۲- عمد عام جرم احتکار.....
۴۶	۲-۳-۱-۲-۲- عمد خاص جرم احتکار.....
۴۶	۱-۲-۳-۱-۲-۲- قصد گرانفروشی.....
۴۷	۲-۲-۳-۱-۲-۲- قصد اضرار به جامعه.....

- ۳-۱-۱-۲- قاپچاق ارز بدون قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران ۶۲
- ۳-۱-۱-۴- مجازات قاپچاق ارز ۶۲
- ۳-۱-۱-۵- شروع به جرم قاپچاق عمده ارز به قصد ضربه زدن یا مقابله با نظام ۶۳
- ۳-۱-۱-۶- مرجع ذیصلاح رسیدگی به جرم قاپچاق ارز ۶۳
- ۳-۱-۲- ضرب سکه قلب و جعل اسکناس یا وارد کردن یا توزیع عمده آنها ۶۴
- ۳-۱-۲-۱- عنصر قانونی جرم ضرب سکه قلب و ... یا توزیع عمده آنها ۶۴
- ۳-۱-۲-۲- عنصر مادی جرم ضرب سکه قلب و ... یا توزیع عمده آنها ۶۸
- ۳-۱-۲-۳- عنصر روانی جرم ضرب سکه قلب و ... یا توزیع عمده آنها ۷۶
- ۳-۱-۲-۴- مجازات جرایم مرتبط با ضرب سکه قلب و جعل اسکناس ۷۷
- ۳-۱-۲-۵- مرجع ذیصلاح رسیدگی به جرایم مرتبط با ضرب سکه قلب و جعل اسکناس ۷۹
- ۳-۲-۱- اخلاف در امر توزیع مایحتاج عمومی ۷۹
- ۳-۲-۱-۱- گران فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی های عمومی ۸۰
- ۳-۱-۲-۱- عنصر قانونی گران فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی های عمومی ۸۰
- ۳-۱-۲-۲- عنصر مادی گران فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی های عمومی ۸۱
- ۳-۱-۲-۳- عنصر روانی گران فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی های عمومی ۸۴
- ۳-۱-۲-۴- مجازات گران فروشی کلان ارزاق یا سایر نیازمندی های عمومی ۸۵
- ۳-۱-۲-۵- مرجع ذیصلاح رسیدگی به جرم گران فروشی کلان ارزاق ۸۷
- ۳-۲-۲-۱- جرم احتکار و انحصار ۸۷
- ۳-۲-۲-۱-۱- عنصر قانونی جرم احتکار و انحصار ۸۹
- ۳-۲-۲-۲- عنصر مادی جرم احتکار و انحصار ۹۰
- ۳-۲-۲-۳- عنصر روانی جرم احتکار و انحصار ۹۱
- ۳-۲-۲-۴- مجازات جرم احتکار و انحصار ۹۲
- ۳-۲-۲-۵- مرجع رسیدگی به جرایم مرتبط با جرم احتکار و انحصار ۹۳
- ۳-۳-۱- اخلاف در نظام تولیدی کشور از طریق فروش غیرمجاز تجهیزات فنی و مواد اولیه ۹۳
- ۳-۳-۱-۱- عنصر قانونی اخلاف در نظام تولیدی کشور ۹۵
- ۳-۳-۲- عنصر مادی اخلاف در نظام تولیدی کشور ۹۵

۳-۳-۳- عنصر روانی اخلال در نظام تولیدی کشور.....	۹۷
۳-۳-۴- مجازات اخلال در نظام تولیدی کشور.....	۹۸
۳-۳-۵- مرجع رسیدگی به جرم اخلال در نظام تولیدی کشور.....	۹۸
نتیجه گیری.....	۹۹
پیشنهادات.....	۱۰۱
منابع و مآخذ.....	۱۰۳
چکیده انگلیسی.....	۱۰۷

چکیده

یکی از مهمترین جرایم اقتصادی جرم احتکار می باشد. احتکار امری ارتجاعی است و با توجه به وسعت هر جامعه و میزان کالای احتکاری و نوع آن اثرات متفاوتی را بر جامعه اعمال می کند و یکی از مهم ترین نتایج آن اختلال و برهم زدن نظم اجتماع و در تنگنا قرار دادن مردم از نظر اقتصادی می باشد، که اکثر اوقات اثرات جبران ناپذیری را در پی دارد. در برخی از موارد احتکار محترک موجب نایاب شدن کالا و کمی آن در بازار می شود، به گونه ای که به خاطر حبس مال توسط او مردم در گرفتاری و تنگنا قرار می گیرند و این نوع از احتکار تاثیر قابل توجهی در بازار دارد، و در شرایطی است که بازار پاسخگوی نیاز مردم نمی باشد و موجب افزایش قیمتها می شود، بحدی که مردم توان خرید آن کالاها را ندارند که این نوع از احتکار؛ مورد نزاع اکثر فقها می باشد؛ این نتیجه را از روایاتی مثل صحیحہ حلبی و صحیحہ سالم حنط می توان به دست آورد. مهمترین پرسش های تحقیق مبتنی بر این است که، احتکار چه کالاهایی جرم است و این مصادیق منحصر به موارد ذکر شده در منابع فقهی می باشد یا مصادیق دیگر را نیز در بر میگیرد؟ از طرفی قانونگذار جمهوری اسلامی چه مجازاتی را برای محترکان در نظر گرفته است؟ یافته های تحقیق نشان می دهد که، احادیثی که در این باب وارد شده اند، این است که احتکار فقط در موارد مذکوره تحقق پیدا می کند و حتی در بعضی از این احادیث دارد که در غیر موارد مذکور احکام پیاده نمی شود از طرفی اقدامات اجرائی دولت اسلامی نسبت به محترکین، اجبار بر فروش (به قیمت عادلانه)، تسعیر (نرخ گذاری) و مجازات محترک که شامل حبس می باشد.

واژگان کلیدی: احتکار، جرم اقتصادی، اخلال در نظم اقتصادی، جرم و مجازات

مقدمه

احتکار یکی از جرایم اقتصادی است؛ زیرا موجب اختلال در نظام توزیع و عرضه و تقاضا گردیده و چنانچه در سطح وسیع و حجم گسترده صورت گیرد، می تواند نظام اقتصادی یک کشور را هرچند به صورت موقت، فلج نماید. احتکار حتی اگر توسط کشورها و دولت ها و در مورد کالاهای انحصاری انجام شود، در مقاطعی می تواند اقتصاد بین المللی را هم تحت الشعاع قرار داده و موجب کمبود کالا و ارزاق مورد نیاز برخی کشورها و مردم آنها گردد.

البته انحصار برخی از کشورهای ثروتمند و متمول دنیا موجب گردیده که هم اکنون با دپوکردن برخی از کالاها و ارزاق مورد نیاز جامعه جهانی در کشورهای خودشان، هم وابستگی اقتصادی سایر کشورها به آنها موجب گردد و هم اختلاف طبقاتی جهانی بین کشورهای فقیر و غنی روزبه روز گسترش یابد (ساکي، ۱۳۸۷: ۲۵).

احتکار در سطح ملی با توجه به اقتصادهای دولتی برخی از کشورها و وجود بازارسیاه و انحصاری بودن برخی از کالاها و عدم نظارت کافی بر عرضه و توزیع کالا و قیمت گذاری آن و استفاده برخی از اشخاص از رانت های دولتی، در سیستم اقتصاد ملی اختلال ایجاد کرده و زندگی عادی مردم را هر از چند گاه دستخوش تحول نموده و عده ای را ثروتمندتر و عده ای دیگر را فقیرتر می نماید (ساکي، ۱۳۸۷: ۲۶).

احتکار با توجه به اوصاف فوق الذکر هم جنبه فراملی داشته و هم جنبه ملی دارد که از بین بردن آن و مبارزه با آن نیاز به عزم جهانی و عزم ملی دارد.

اقتصاد ملی کشورها تا حدود زیادی متأثر از اقتصاد جهانی است و پروسه جهانی شدن اقتصاد و وابستگی کشورها به یکدیگر موجب گردیده است که کمبود یک کالا در سطح جهانی باعث کمبود آنها در سطح ملی کشورها گردد و کشورهایی که دارای اقتصاد ضعیف هستند، سریعاً از این موضوع تأثیر پذیرفته و روزبه روز فقیرتر گردند. احتکار در حجم وسیع آن محصول اقتصاد سرمایه داری و لیبرالیسم اقتصادی است که بر اساس آن نظام آزاد عرضه و تقاضا تعیین کننده نرخ و قیمت کالا و خدمات است و جلوگیری از عرضه و توزیع کالا (به وسیله احتکار) می تواند موجب افزایش تقاضا و به تبع آن افزایش قیمت و تورم در جامعه شود. (رنانی، ۱۳۸۲: ۸۳) به همین دلیل است که رها کردن اقتصاد و عدم دخالت هوشمند دولت در کارکردهای آن موجب بی نظمی اقتصادی شده و موجب گسترش فقر و اختلاف طبقاتی می گردد.

مطلب فوق به این معنی نیست که دولتی بودن اقتصاد و انحصار کامل دولت نسبت به کالاها در حذف پدیده احتکار تأثیر صد در صدی دارد و برای جلوگیری از احتکار نمی توان مزایای اقتصاد آزاد را به کناری نهاد و عیوب فراوان اقتصاد را پذیرفت، بلکه منظور این است که با اتخاذ تدابیر لازم و نظارت کافی و اعمال سیاست های اقتصادی به جا، به موقع و کارا می توان عیوب و معضلات اقتصاد لیبرال را برطرف کرد.

برخی از اقلام کالاهای موردنیاز مردم جنبه اساسی و استراتژیک دارند و کمبود آنها در بازار و یا فقدان آنها می تواند ضربه سهمگینی به زندگی و معیشت مردم وارد نماید؛ کالاهای اساسی مانند گندم، قند و شکر و چای و روغن و آنچه که در سفره غذایی مردم نقش اساسی ایفا می کند. مسلماً احتکار این گونه کالاها به مراتب مهمتر و حساس تر از احتکار کالاهای لوکس و تجملاتی و مانند آن است و به همین دلیل اغلب کشورهای دنیا برای کالاهای اساسی و آنچه که در سبد خانوار قرار می گیرد، حساب جداگانه ای باز نموده و برای جلوگیری از کمبود آنها در آینده اقدام به انبار کردن آنها در حد و اندازه موردنیاز مردم آن کشور می نمایند (ولیدی، ۱۳۸۶: ۱۰۹). احتکار از قدیم الایام یکی از معضلات جوامع انسانی بوده و افراد بشر همواره از آن متنفر بوده و با محتکران به سختی برخورد می کرده اند.

کشور ما نیز از این حقیقت مستثنی نبوده و از قدیم الایام با پدیده شوم احتکار مبارزه ای جدی و سرکوب کننده (کیفری) داشته است که در ادامه مطالب سیاست جنایی ایران را در این مورد، مورد بررسی قرار خواهیم داد. نکته دیگری که در این گفتار حائز اهمیت است؛ اینکه بزه احتکار در همه زمان ها موجب برانگیختن جامعه و نهادهای حاکم بر آن نمی شود و بیشتر در مواقعی حساسیت برانگیز است که تأثیر آن در مواقع بحرانی و تنگناهای اقتصادی مانند زمان جنگ و قحطی و بحران های اجتماعی و حتی حوادث طبیعی مانند سیل و زلزله و امثال آن به لحاظ کمبود طبیعی یا مصنوعی کالا و ارزاق مورد نیاز مردم بیشتر از مواقع عادی است و برخورد با محتکران در این این بسیار جدی تر و شدیدتر خواهد بود.

اما نباید تصور کرد که احتکار فقط مختص مواقع بحرانی است بلکه احتکار در ایام عادی نیز محقق می شود و چه بسا خود موجب بحران اقتصادی و اجتماعی گردد. مردم ایران به خوبی لمس کرده اند که هرچند وقت یکبار کمبود برخی از اقلام و کالاهای مورد نیازشان مانند برنج، چای، سیب زمینی و حتی گوجه فرنگی چگونه زندگی عادی ایشان را تحت تأثیر قرار داده و مدتی را با گرانی و تورم و حتی حرمان و محرومیت از آن کالاها روبرو نموده است.

محتکران افراد زالوصفتی هستند که با ایجاد قحطی مصنوعی در جامعه خون مردم ضعیف و ندار را در شیشه کرده و به عنوان سود سرشار و بادآورده می خورند. مبارزه با جرم احتکار و مقابله جدی با اقسام

احتکار موجب ایجاد امنیت اقتصادی شده و نظام عادلانه عرضه و تقاضا را سامان بخشیده و مانع از ایجاد گرانی و تورم مصنوعی شده و سلامت اقتصادی جامعه را تضمین می نماید.

الف) بیان مساله

احتکار: عبارت است از کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا توسط همه یا برخی از فروشندگان بطور موقت. این اقدام فروشندگان با توجه به وضع بازار و بخصوص تقاضای تحریک شده خریداران به منظور بالا بردن قیمت و در آمد حاصل از افزایش قیمت کالا صورت می گیرد. چنانچه محترک بتواند با کم کردن یا متوقف ساختن توزیع کالا به منظور خود برسد؛ یعنی تقاضای مصرف کنندگان را افزایش دهد و جریان توزیع را در کمترین حجم خود نگه دارد. احتکار در لغت و اصطلاح: «احتکار» از نظر لغوی از ریشه «حکر» است و به معانی ظلم، عسر، سوء معاشرت، احجاف و اسبتداد، نقص و همچنین جمع، حبس و انبارکردن ارزاق و کالاهای مورد نیاز مردم به هدف کمبود و افزایش قیمت آمده است. مسأله احتکار کالاها و اجناس ضروری از مهمترین دشواریهای عصر حاضر است که حکومت ها گرفتار آن و لوازم و آثار آن شده اند و چه بسا که همین گونه امور مایه تزلزل و سقوط حکومت ها می شود و جنبه سیاسی در این گونه مسائل برجسته اقتصادی محض آن غلبه دارد.

و همچنین برکسی پوشیده نیست که احتکار امری پر سابقه است و اختصاص به زمان حاضر ندارد. بلکه در همه زمان ها یک دشواری بزرگ اجتماعی بوده است، احتکار برخاسته از حرص و آزمندی است که از خصوصیات جبلی انسان محسوب می شود... و هر چه دامنه مبادلات بازرگانی میان ملتها توسعه بیشتر بیابد زمینه احتکار گسترده تر می شود و به همه ی آن چه که مردمان در زندگی خود به آن ها نیازمندند، سرایت می کند شر و زیان آن فزونی می یابد.

موضوعات تأثیرگذار در زندگی انسان به دو دسته حداقلی و حداکثری تقسیم می شوند، موضوعاتی که حداکثر تأثیر را در زندگی انسان می گذارند موضوعات حیاتی یا استراتژیک هستند که بدون ملاحظه موقعیت آن ها نمی توان استمرار زندگی را پیش بینی کرد، نیازهای غذایی و ضروریات زندگی انسان از این دسته موضوعات و مبنائی ترین مسأله حیات او هستند و به این دلیل نیازمند برنامه ریزی مبنائی اند. قرآن کریم درباره احتکار می فرماید: والذین یکنزون الذهب و الفضة و لا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم. «آنها که از زر و سیم گنج می سازند و آنها را در راه خدا خرج نمی کنند، بعذابی دردناک مژده ده.

این آیه به ضرورت حرکت بر اساس سیاست گذاری و خط مشی تعیین شده از سوی خداوند در امر گردش منافع و سرمایه و پول تصریح دارد. در روایات نیز آمده است: من جمع طعاما یتربص به الغلاء اربعین یوماً فقد براء من الله و براء الله منه. پیامبر اکرم (ص) فرمود: هر کس گندمی را به قصد گران شدن آن، چهل روز احتکار کند از خدا بری و خدا از او بری است. علامه طباطبائی در تفسیر المیزان در ذیل آیه ۵ از سوره مائده در مورد منظور از کلمه طعام در ادبیات قرآن و روایات این گونه می فرماید: ...طعام در اصل لغت به معنای هر چیزی است که قوت و غذای خورنده اش قرار می گیرد و خورنده ای با آن، گرسنگی خود را بر طرف سازد. لیکن بعضی گفته اند: مراد از طعام، خصوص گندم و سایر حبوبات است از آن جمله صاحب لسان العرب در کتاب خود گفته است: اهل حجاز وقتی کلمه ی طعام را مطلق و بدون قید ذکر کنند تنها گندم را در نظر دارند، سپس گفته خلیل و ابن اثیر نیز همین را می گویند. مرحوم شیخ انصاری در مکاسب به پیروی از فقهای گذشته، مسأله را تحت عنوان « احتکار الطعام » مطرح نموده و در تعریف احتکار می گوید: هو جمع الطعام و حبسیه یتربص به الغلاء ، احتکار طعام جمع کردن و یا حبس کردن آن به منظور گران شدن است، و این تعریف را شیخ انصاری (ره) از اهل لغت مثل صحاح و مصباح بیان نمودند ولی در قاموس المحيط کلمه طعام ذکر نشده است. برخی مثل فقهای شافعی و حنبلی و بعضی از فقهای حنفی گفته اند « هو حبس الأقوات » و بعضی دیگر از فقهای عامه مثل ابن عابدین در کتاب الرد المختار ج ۵ / ۳۵۱ به « حبس الغلات » تعریف نموده اند. یعنی موضوع احتکار را توسعه دادند و تعریف احتکار اختصاص به اطعمه و اقوات ندارد.

مرحوم شهید ثانی در کتاب مسالک می گوید: الاحتکار افتعال من الحکره بالضم و هو جمع الطعام و حبسه یتربص به الغلاء. لکن مرحوم نراقی در کتاب مستند از کتاب (النهایه) نقل می کند که معنای احتکار خریدن شی و حبس نمودن آن است. انه الاشتراء و الحبس. با این توضیحات مهمترین پرسشی که در این تحقیق مطرح می شود این است که، آیا از نظر شرعی مورد احتکار فقط گندم، جو، خرما، کشمش، روغن زیتون و روغن می باشد؟ یا این که ادله حرمت احتکار جمیع مایحتاج مردم است؟ اقدامات اجرائی دولت اسلامی نسبت به محتکرین چیست؟ یافته های تحقیق نشان می دهد که، ظاهر احادیثی که در این باب وارد شده اند، این است که احتکار فقط در موارد مذکوره تحقق پیدا می کند (روایت غیاث بن ابراهیم صریح در این کلام است) و حتی در بعضی از این احادیث دارد که در غیر موارد مذکور احکام پیاده نمی شود. و از طرفی اقدامات اجرائی دولت اسلامی نسبت به محتکرین، اجبار بر فروش (به قیمت عادلانه)، تسعیر (نرخ گذاری) و مجازات محتکر که شامل حبس می باشد. و طبق ماده ۲ قانون تشدید مجازات محتکران و

گرانفروشان، هر کس مواد غذایی موضوع الف ماده ۱ را احتکار نماید محسوب شده و با رعایت امکانات و شرایط خاکی و دفعات و مراتب جرم و مراتب تأدیب به مجازاتی از دو برابر تا ده برابر قیمت کالای احتکار شده و شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم می‌گردد.

ب) پرسش های تحقیق

۱- آیا از نظر شرعی مورد احتکار فقط گندم، جو، خرما، کشمش، روغن زیتون و روغن می باشد؟

۲. اقدامات اجرائی دولت اسلامی نسبت به محکمرین چیست؟

۳. حقوق کیفری ایران احتکار را چگونه جرم انگاری نموده و چه مجازاتی برایش در نظر گرفته است؟

ج) فرضیه های تحقیق

۱- بنظر می رسد احادیثی که در این باب وارد شده اند، این است که احتکار فقط در موارد مذکوره تحقق پیدا می کند (روایت غیاث بن ابراهیم صریح در این کلام است) و حتی در بعضی از این احادیث دارد که در غیر موارد مذکور احکام پیاده نمی شود.

۲- اقدامات اجرائی دولت اسلامی نسبت به محکمرین، اجبار بر فروش (به قیمت عادلانه)، تسعیر (نرخ گذاری) و مجازات محکمر که شامل حبس می باشد.

۳- حقوق کیفری ایران طبق ماده ۲ قانون تشدید مجازات محکمران و گرانفروشان، افرادی را که ارزاق عمومی را احتکار نماید محکمر دانسته و با رعایت امکانات و شرایط خاکی و دفعات و مراتب جرم و مراتب تشدید مجازات را برایشان فرض کرده است.

د) اهداف و ضرورت های تحقیق

۱- شرح و بررسی ماهیت و موضوع اختکار از دیدگاه فقه امامیه

۲- تبیین مجازات های اختکار کننده در منابع فقهی و قانونی

۳- تشریح امکان تسری مصادیق اختکار خارج از مصادیق دوره قانونگذاری اسلامی به حال حاضر

ه) پیشینه تحقیق

در مورد پیشینه تحقیق اجمالاً می توان گفت که؛

۱- آقای مومنی، سید جعفر (۱۳۸۹)، در مقاله ای تحت عنوان: جرم اختکار از دیدگاه فقهی، فصلنامه

میزان، شماره ۱۲ به شرح و بررسی آیات قرآن و روایات وارده از معصوم (ع) درباره این موضوع پرداخته و

به این نتیجه رسیده اند که می بایست مصادیق احتکار به کالاهای اساسی دیگر نیز تسری پیدانماید و مجازات تشدید در این باره اعمال گردد.

۲- آقای حبیبی، رضا (۱۳۹۰) در مقاله ای تحت عنوان: جرایم اقتصادی در فقه و حقوق کیفری ایران، فصلنامه دادگستر شماره ۲۲، ضمن شرح و بررسی نظرات فقهی و مبانی فقهی در این باره به قانون تشدید مجازات محتکران و گرانفروشان و تحلیلی و بررسی آن پرداخته و نتیجه گرفته اند که می بایست با این گونه مجرمین مجازات تشدید در نظر گرفته شود.

۳- خانم بلوچی، نغمه (۱۳۸۶) در پایان نامه ای تحت عنوان: جرایم اقتصادی در اسلام و غرب، دانشگاه آزاد اسلامی تهران جنوب، ضمن بررسی تطبیقی مجازات اخلال گران اقتصادی در حقوق غرب و ایران مواردی از ضعف سیستم نظارتی حاکمیتی و قضایی خصوصاً تعزیرات را در مبارزه و برخورد با اینگونه مجرمین اقتصادی برشمرده اند.

(و) جنبه نوآوری تحقیق

این تحقیق بلحاظ ارائه تبیین موضوع احتکار و لزوم اقدامات تشدید در مجازات مجرمین به دلیل اخلال در نظام اقتصادی از دیدگاه فقه امامیه، تحقیق منحصری محسوب می گردد.

(ز) روش تحقیق

روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی می باشد، با بررسی اقوال فقهی و مبانی فقه اسلامی و دیدگاههای حقوقی در مورد احتکار و جرایم اختلال در نظام اقتصادی به تحلیل موضوع پرداخته می شود.

(ح) ساختار تحقیق

این تحقیق در سه فصل به شرح زیر تدوین یافته است:

فصل اول شامل کلیات تحقیق است و به مباحثی چون، تعریف لغوی و اصطلاحی احتکار از دیدگاه فقهی و حقوقی و اقسام احتکار حسب موضوع و زمان وقوع آن و شخص محکوم و علل و انگیزه های احتکار می پردازد و فصل دوم به مبانی فقهی و حقوقی جرم احتکار پرداخته و آیات قرآن و روایات و نظریه فقها در خصوص احتکار و نیز احتکار را از دیدگاه حقوق کیفری ایران از لحاظ عناصر مادی و معنوی و مجازات احتکار را بررسی می نماید و فصل سوم به جرم و مجازات اخلال در نظم اقتصادی پرداخته و عناصر مادی و معنوی و مجازات های آن را از دیدگاه قانونگذار کیفری ایران مورد شرح و بررسی قرار داده است.

فصل اول:

مفاهیم و مبانی نظری

پیش از پرداختن به موضوع اصلی تحقیق لازم است تا با مفاهیم مرتبط با عنوان تحقیق و مبانی نظری مربوط به آن آشنا شویم.

۱-۱- تعریف احتکار

قبل از هر چیز بایستی از احتکار تعریف روشن و مشخص ارائه گردد تا محل نزاع و موضوع آن روشن شود که ابتدا تعریف لغوی و سپس تعریف اصطلاحی احتکار را بیان می کنیم.

۱-۱-۱- تعریف لغوی احتکار

احتکار یک لغت عربی است و از ریشه «حکر» می باشد که معنی لغوی آن از زبان برخی از علمای اهل لغت به شرح زیر می باشد:

«الحکر: إِدْخَارُ الطَّعَامِ لِلتَّرَبُّصِ وَ صَاحِبُهُ مُحْتَكِرٌ. ابن سید: الاحتکار جمع الطَّعَامِ وَ نحوه مما یُوکَل و احتباسه انتظار وقت الغلاء به.» (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۴: ۲۰۸).

الاحتکار، ج احتکارات: مص، چیزی یا کاری را به خود اختصاص دادن، احتکار الوظائف. کارهای دولتی را به خود اختصاص دادن، انبار کردن برای گران شدن و گران فروختن (سیاح، ۱۳۸۷: ۲۱۹).

حُکْر، حَکَر: کالاهای جمع آوری شده، حُکْر، حُکْرَه: احتکار، انحصار.

حَکَر الطَّعَامِ حَکَرًا: انبار کردن خوراک را تا گران فروشد.

حُکْرَه: انبارداری، آب مجتمع.

إِحْتَكَرَ: الشَّيْءَ: جَمَعُهُ وَ احتبسه انتظاراً للغلاء فیبیعه بالكثیر.

احتکار: نگاه داشتن غله یا هر چیز (همان: ۲۲۰).

احتکار [ات] (ع مص): غله انداختن و گران فروختن به گاه گرانی، غله نگاه داشتن تا به گرانی بفروشد (منتهی الارب) (عمید، ۱۳۵۸: ۶۶۲).

با توجه به معانی لغوی مذکور در کتب لغت عربی و فارسی به نظر می رسد که همگی آنها در یک نکته متفق القولند که احتکار به معنی انبار کردن و حبس کردن طعام و غلات به منظور گران فروختن آنها در آینده است.

۱-۲- تعریف اصطلاحی احتکار

تعریف اصطلاحی احتکار خیلی از تعریف لغوی آن بیگانه نیست و تا حدود زیادی معنای لغوی در تعاریف مختلفی که از آن به عمل آمده است، حفظ شده است.

تعریف احتکار را ابتدا در کلام فقهاء و سپس حقوقدانان و نهایتاً از دیدگاه قانونگذار مورد بررسی قرار می دهیم.

۱-۱-۲-۱- تعریف فقهی احتکار

فقهاء در تعریف احتکار سعی نموده اند که نصوص وارده از احادیث منقوله از معصومین (ع) را مورد توجه قرار دهند و به نظر می رسد که خیلی از فقهاء نیز خود را از تعریف احتکار بی نیاز دانسته و در کتب فقهی خود بیشتر به بیان احکام آن پرداخته اند.

در زیر نمونه هایی از کلام فقهاء در باب تعریف احتکار را می آوریم.

قال الجوهري: احتكار العام: جمعه و حبسه يترس به الغلاء (عبدالرحمن، ۱۴۱۳، ج ۱: ۷۶).

جوهری می گوید: احتکار طعام یعنی جمع کردن و حبس کردن آن است به قصد گران فروشی.

صاحب کتاب الوسيله در وصف احتکار می گوید: (طوسی، ۱۴۰۸: ۶۰)

احتکار در مورد شش چیز می باشد: گندم، جو، خرما، کشمش، روغن و نمک. در صورت عدم احتیاج (و ضرورت) احتکار نیست و چنانچه به آنها احتیاج باشد در زمان گرانی سه روز (نگهداری اقلام فوق احتکار محسوب می شود) و در زمان ارزانی چهل روز و چنانچه آنها را برای غذای خود و خانواده اش نگهداری کند احتکار محسوب نمی شود و چنانچه آنها را برای فروش نگهداری کند و مردم به آنها احتیاج داشته باشند و او نسبت به فروش آنها اقدام نکند، اجبار به فروش می شود بدون تعیین قیمت.

ابن حجر در کتاب تحف خویش احتکار را این گونه تعریف می کند، احتکار آن است که کسی آذوقه مردم را در هنگام گرانی خریداری و آن را نگهداری کند تا به علت مضیقه و سختی به قیمت گزاف به فروش رساند (محقق داماد، ۱۳۶۲: ۱۴۲).

۱-۱-۲-۲- تعریف حقوقی احتکار

۱. احتکار عبارت است از این که کسی کالای مورد احتیاج ضروری عامه را زیاده از مصرف خود داشته و برای جلوگیری از فروش به دولت یا مردم پنهان کند (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۶: ۱۶).

۲. احتکار ذخیره کردن و انباشتن کالاهای تجاری که از دسترس مردم بیرون شود تا بتواند در فرصت مناسب، آن را به نرخ گرانتر از قیمت عادی بفروشد و بهره کشی کند. او را محترک نامند. دولت او را مجبور به فروش مال مورد احتکار می کند (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۷۷).

۳. احتکار در مفهوم اعم آن، عبارت است از کاهش دادن یا متوقف کردن جریان توزیع کالا که توسط همه یا برخی از فروشندگان به طور موقت صورت می گیرد (شامباتی، ۱۳۷۶: ۲۶۶).